

Kassai István

Weiner Leó elfelejtett Toldi-ja

Az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet (MMA MMKI) megtisztelő felkérésére az Arany János-emlékév alkalmából alkalmam adódik arra, hogy beszéljek erről a méltatlanul elfeledett műről, és gondolatébresztőként elő tudom vezetni a disszertáció téziseit, illetve annak alkalomhoz illően szerkesztett, rövidített változatát.

Célzott kutatómunka jelen értekezés tárgyában – kivéve a népzenei részterületet – eddig nem folyt. A műveket a szakirodalom mindössze megemlíti, de még a fontosabb adatok (pl. bemutatók dátuma) sem volt feltárva. A szórványos értékelések a korabeli vélekedések, értékítéletek visszatükrözései csupán.

A megíráshoz felkutattam a mű hozzáférhető kéziratait, nevezetesen a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem (LFZE) és a Magyar Rádió (MR) kottatáraiból a Szimfonikus költemény, a tíz- és hattételes Szvit partitúráit, az utóbbi egyik tételéből átírt „Sarkantyús és friss” c. zongoradarabot, továbbá az első részleteiből zongorára átírt Illusztráló zene kottáját. Átnéztem a szerzőről íródott hozzáférhető szakirodalmat (Berlász Melinda, Breuer János, Gál György Sándor könyveit, Batta András és Tari Lujza tanulmányait, Szávai Magda kéziratos műjegyzékét). Átnéztem a korabeli napilapokat, hetilapokat és szakfolyóiratokat (Magyar Nemzet, Szabad Nép, Népszabadság, Esti Hírlap, Színház és Mozi, Pesti Műsor, Új Zenei Szemle, Film Színház Muzsika) 1952 és 1957 közt. Búvárkodtam az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtárában, átnéztem az LFZE Weiner hagyatékának anyagát, különös tekintettel a levelezésre. Interjút készítettem Breuer Jánossal és Bónis Ferencsel. Módszertani tekintetben Berlász Melinda és Dalos Anna is segítségemre volt.

Weiner Toldija, pontosabban annak zongorára átírt változata – amelyre Berlász Melinda hívta fel figyelmemet – a Weiner hangzó összkiadás felvétele (Hungaroton 1997-2006) során került látókörömbe. Megállapításaim csekély kivételtől eltekintve újak. A „Sarkantyús és Friss” c. zongoraátíratot a műjegyzékek sem említették meg, a hattételes szvit partitúrájának holléte sem volt ismert. Az általam közreadott Weiner-levelek is először kerülnek a nyilvánosság elé. Weiner Leó ezzel a művével 1952-től gyakorlatilag 1960-ig, halála évéig foglalkozott, ő maga a Toldit főművének tartotta. Ehhez képest a darabot – illetve annak négy változatát, a szimfonikus költeményt, a két szvitet és a zongorára írott illusztráló zenét – szinte elfelejtették, a hozzáférhető adatok szerint a koncertpódiumon a bemutató óta nem is szerepeltek. Ennek első feltételezhető oka – véleményem szerint – a négy verzió közül elsőként keletkezett szimfonikus költemény premierjének időpontjában keresendő, amire 1953 novemberében került sor. Weinernek ez a műve, amely a Csongor és Tündéhez hasonlóan mind tematikájában, mind zenei nyelvezetében a nemzeti romantikában gyökerezett, akkor már nem találkozhatott sem a politikum, sem a közönség mértékadó részének szimpátiájával. A Sztálin halála utáni Hruscsov-Malenkov-féle politikai beharc miatt – amelynek magyarországi lecsapódása a Rákosi-Nagy Imre vetélkedés – a hatalmat kezükben tartó rákosisták a nemzeti megnyilvánulásokat, korábbi álláspontjukhoz

képest gyökeres fordulatot véve, nacionalista elhajlásként ítélték el. A másik ok az lehetett, hogy a publikum fiatalabb része a művet – és Weinert, mint zeneszerzőt is – divatjamúlt, avult stílusúnak bélyegezte, amint ez a Breuer Jánossal és Bónis Ferencsel készült beszélgetéseimből lesűrhető. Korunkból visszatekintve még akkor sem érthető a mű ilyen mértékű elutasítása, ha ismerjük a bemutató korában uralkodó hisztérikus politikai légkört.

A szimfonikus költemény sorsa meghatározta a belőle írt rövidebb változatok sorsát is. Weiner tanítványa, Reiner Frigyes, a mestere által kiküldött partitúrát túl hosszúnak találta, ezért Weiner a chicagói előadás reményében még 1953 végén lerövidítette azt, és egy tíztételes szvitet készített belőle. E szvit amerikai előadásáról nem tudunk, sőt, magyarországi koncert előadásáról sem; az MR viszont felvette ezt a szvitet. A Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarát Bródy Tamás vezényelte, a MR hangtára ma is őrzi a felvételt.

A Toldi megmentésére tett kísérletként Weiner a tíztételes szvitet 1955-ben még tovább rövidítette, de ez a hattételes verzió sem tudott meggyökeresedni a hangversenyéletben. Az 1960-as bemutató kedvezőbb fogadtatása ellenére további előadásáról nem tudunk, így a Toldi zenekari változatainak sorsa megpecsételődött.

Weiner 1957-ben az akkor megalakult Irodalmi Színpad számára illusztráló zenét írt a Toldiból, zongorára. A szerző a szimfonikus költeményből huszonnégy apróbb-nagyobb részletet emelt ki és illesztett Arany elbeszélő költeményének szöveggörnyezetébe, a dramaturgiailag szóba jöhető helyekre. A kottakézirat tanúsága szerint a kísérőzenét a színházi előadások során lerövidítették, majd az előadó zongoraművészről külföldre távozása megszakította a szériát.

Bizonyos tekintetben ehhez a verzióhoz kapcsolódik a „Sarkantyús és friss” c. zongoradarab, amely az illusztráló zene 22. tételével majdnem azonos, de címadása bizonyítja, hogy ez a darab a zenekari szvit részletének zongoraátirata. Weiner feltehetően egyik tanítványa számára írta át ezt a tételt ajándékként, vagy egy koncert műsorához, még az illusztráló zene megírása előtt.

A szimfonikus költemény, a tíz- és hattételes szvit valamint a zongoraátirat szerzői kéziratait az LFZE könyvtára őrzi, az MR felvétel céljára a hosszabb szvitből készített partitúra is fennmaradt, ismeretlen kopista másolatában. A Reiner Frigyesnek Amerikába küldött partitúrák sorsáról nincs adatunk.

Célomnak tekintetem a Toldi Weiner által készített zongoraátiratának kottakiadását is, a kottagrafika saját munkám. A kotta közreadása a kritikai kiadás igényével készült, bár Weiner közismert kottaírói alaposságának köszönhetően alig volt szükség jegyzetekre. A kézirattól történt minden eltérést felsoroltam, kiegészítő forrásként a zenekari anyagokat használtam. Ez a kotta mindmáig kiadatlan. Mivel a szerzőnek nincs nagyobb szabású zongoraműve, ennek az átiratnak az alapján elkészítettem a hattételes szvit kétkezes zongoraátiratát, ezt a munkámat szándékosan nem hoztam még nyilvánosságra, amíg a szükséges revíziót el nem végzem a kottán.

Az értekezés már teljes befejezése előtt elérte célját (a kutatómunka célja – többek közt – a hasznosíthatóság): Kovács László karmester a vezetése alatt álló Miskolci Szimfonikus Zenekarral felvette CD-re a szimfonikus költeményt, az e sorok írója által lefotózott és a felvétel céljára átadott partitúra felhasználásával. A CD kísérőszövege teljes egészében e kutatások felhasználásával íródott, amint azt a benne foglalt köszönő sorok tanúsítják. A CD-ről szóló kritikákat szintén beillesztettem a szakdolgozatba, mivel a mai

kor szellemiségét tükröző megállapításaik árnyalják a műről alkotott – nagyon hiányosan fennmaradt – korabeli képet.

A Toldiból készült illusztrációs zene mintegy felét felvettem a Hungarotonnál készült Weiner CD sorozatom 4. albumában, 2006-ban.

A digitalizált kottaanyag – amely alapján a fenti hangfelvételek készültek – nagyobb részben a kottákat őrző három könyvtár állományában van, a lefotózott kottákról készült nyomtatott anyag – megállapodás szerint – az Országos Széchényi Könyvtár állományát gyarapítja.

Előadásomban sok zenei idézettel fogom bemutatni a darab különleges vonásait.